

Open Access týždeň

Open Access týždeň sa uskutočnil tento rok v dňoch 24. – 30. októbra 2016 po celom svete. Išlo už o ôsmy ročník. Prvý sa uskutočnil v roku 2008 pod názvom Deň otvoreného prístupu. V roku 2009 sa táto udalosť rozšírila na celý týždeň, počas ktorého knižnice organizujú workshopy, panelové diskusie a prezentácie na tému otvoreného prístupu, organizátori sú oblečení v žiarivých oranžových tričkách alebo aspoň majú oranžové odznaky s nápisom Open Access. Za jeho organizáciu stojí SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), PloS (Public Library of Science), R2RC (Right to Research Coalition) a Students for Free Culture.

Týždeň otvoreného prístupu predstavuje príležitosť pre akademickú a vedeckú komunitu, kedy môžu spolu rozprávať o benefitoch otvoreného prístupu alebo zdieľať, čo sa naučili so svojimi kolegami. Na Slovensku sa táto udalosť ešte neuskutočnila, avšak tento rok sa aspoň v rámci jedného dňa počas konferencie Open Government Week téme otvoreného prístupu a otvorenej vede venovalo.

Konferencia Open Government Week

V dňoch 17. – 20. októbra 2016 Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti zorganizoval „kick off workshop“ Open Government Week pred implementáciou Akčného plánu Iniciatívy pre otvorené vládnutie na roky 2016 – 2019 v priestoroch Vodárenského múzea BVS na Devínskej ceste 1 v Bratislave. Okrem prednášateľov zo Slovenska sa predstavili aj prezentujúci z Česka, Poľska, Fínska a Rakúska.

Okrem prezentácií sa workshop skladal aj z panelových diskusií a galérie príkladov dobrej praxe. Workshop bol rozdelený do štyroch tematických dní:

1. Participácia
2. Otvorená justícia
3. Otvorené vzdelávanie a otvorená veda
4. Otvorené dáta

Deň venovaný otvoremu vzdelávaniu a otvorenej vede bol rozdelený na 2 časti. V prvej časti zaznela panelová diskusia na tému Potrebujeme v digitálnej dobe digitálne vzdelávacie zdroje. Diskutovali tu zástupcovia Stratégie digitálneho vzdelávania MŠMT v ČR, CVTI SR, Obchodnej akadémie z Prievidze, Edulabu a jeden nezávislý expert.

V druhej časti odzneli tematické prezentácie o fínskej iniciatíve k otvorenej vede a zelenom otvorenom prístupe vo Fínsku, ďalej o otvorenom prístupe k publikovaným výsledkom, o problematike Open Access z hľadiska autora, vydavateľa, čitateľa a spoločnosti a taktiež odznela prezentácia na tému predátorského publikovania.

V galérii príkladov dobrej praxe sa diskutovalo o autorskom práve a licenciách Creative Commons, využití voľných dostupných zdrojov vo vyučovaní, využití IT v otvorenom vzdelávaní, o tom ako zapojiť verejnosť do tvorby otvorených vzdelávacích zdrojov, o operačnom programe Ľudské zdroje a Výskum a inovácie, odvrátenej tvári otvoreného prístupu, jednom dni výskumníka, a Akčnom pláne na roky 2016 až 2019.

Otvorená veda a Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na roky 2016 – 2019

Od roku 2011, kedy sa Slovensko zapojilo do medzinárodnej Iniciatívy pre otvorené vládnutie, sa tak zaradilo medzi krajiny, ktoré podporujú zvyšovanie transparentnosti, participácie, podpory inovácií a otvárania verejnej správy občanom. Prvá kapitola Akčného plánu sa venuje otvoreným dátam a otvoremu softvéru, druhá kapitola otvoremu vzdelávaniu a otvorenej vede, tretia kapitola sa venuje problematike účasti verejnosti na tvorbe verejných politík a štvrtá kapitola sa venuje otvorenej justícii (MVS SR 2016).

Z kapitoly o otvorenom vzdelávaní a otvorenej vede plynú 17 úloh. Hlavnou úlohou je zriadenie a prevádzkovanie centrálného repozitára MŠVVŠ SR, v ktorom sa budú sprístupňovať zdroje pod verejnou licenciou Creative Commons (CC BY). Medzi ďalšie úlohy patrí:

- podpora prekladu alebo dabingu do štátneho alebo menšinového jazyka voľne dostupných zahraničných vzdelávacích zdrojov,
- sprístupnenie vysokoškolských učebníc, skript a vedeckých časopisov vydávaných vysokými školami pod licenciou CC BY prostredníctvom repozitára MŠVVŠ SR,
- zvyšovanie povedomia pedagogických zamestnancov a študentov o otvorených vzdelávacích zdrojoch,
- predloženie návrhov, ktoré zavedú konkrétne pravidlá otvoreného publikovania.

Keď v roku 2012 Európska únia prijala Odporúčanie Komisie o prístupe k vedeckým informáciám a ich uchovávaní, v súlade s odporúčaním tak vznikol rámcový program pre výskum a inovácie Horizont 2020. Otvorené publikovanie sa týka predo-

všetkým výsledkov výskumu, ktorý nie je utajený a je financovaný z verejných zdrojov. Uverejňovanie výsledkov takéhoto výskumu by malo byť možné v národnom repozitári, ktorý by mal riešiť zber, spracovanie, uchovávanie a verejné sprístupňovanie publikácií a výskumných dát pod licenciou CC BY. Medzi ďalšie úlohy otvoreného publikovania patrí:

- zavedenie základných princípov a zásad otvoreného prístupu k vedeckým informáciám,
- zriadenie Open Access kancelárie, ktorá bude slúžiť na metodickú koordináciu a vytvorenie webovej stránky pre problematiku Open Access,
- zavedenie podmienok pre pasportizáciu výskumných dát s otvoreným prístupom,
- navrhnutie benchmarkingových monitorovacích mechanizmov merania, porovnania a ďalších analýz spojených so získavaním, spracovaním a opätovným využívaním výskumných dát a publikácií s otvoreným prístupom,
- šírenie povedomia o výhodách otvoreného publikovania.

Úloha knižníc a knihovníkov

Knižnice hrajú aktívnu úlohu v rozširovaní povedomia o otvorenom prístupe, ako napríklad (Cryer a Collins, 2011):

- zahŕňanie záznamov o Open Access časopisoch do svojich katalógov a zoznamov elektronických časopisov,
- spolupráca so svojimi inštitúciami na vytváraní inštitucionálnych repozitároch,
- digitalizácia historických zbierok,
- knižnica ako aktívny vydavateľ Open Access časopisov.

So vzostupom Open Access publikovania, ako novým modelom vedeckého publikovania, vyvstala naliehavá potreba vyvinúť medzi vedeckými pracovníkmi dostatočnú vedeckú publikačnú gramotnosť. A práve knihovníci zohrávajú kľúčovú úlohu pri podpore vedeckých pracovníkov v oblasti vedeckej publikačnej gramotnosti (Zhao, 2014) – so svojimi znalosťami o otvorenom prístupe, autorskom práve a licenciách, odbornými znalosťami z oblasti bibliometrie a ukazovateľov kvality výskumu v týchto oblastiach:

- zvyšovanie povedomia o otvorenom prístupe, ako napríklad rôzne cesty k otvorenému prístupu (zlatá a zelená cesta), hybridné alebo plné Open Access časopisy,
- pomoc vedeckým pracovníkom pristupovať k nástrojom a zdrojom, ktoré im umožnia porozumieť politike vydavateľov vzťahujúce sa k otvorenému prístupu, napríklad databázam ako SHERPA/Romeo a SHERPA/Juliet,
- podpora pre manažment autorských práv, ako napríklad informácie o autorských právach a licenciách, vrátane licencií Creative Commons,
- správa a podpora inštitucionálnych repozitárov, napríklad podpora ukladania výsledkov výskumu,
- použitie bibliometrických nástrojov, due diligence kontroly alebo iných kvalitatívnych ukazovateľov na vyhodnocovanie Open Access časopisov.

Popis vedeckej publikačnej gramotnosti by sa dal zhrnúť do troch otázok:

1. Čo znamená vedecká publikačná gramotnosť?
Aj keď presná definícia neexistuje, dá sa povedať, že väčší význam sa kladie na propagáciu Open Access agendy ako na samotné rozvíjanie vedeckej publikačnej gramotnosti. Čo sa týka informačnej gramotnosti vedeckých pracovníkov, tak tá sa sústreďuje skôr na vyhľadávanie literatúry ako na samotné publikovanie. Podpora vedeckého publikovania je skôr založená na modeli „jeden ku jednému“ a týka sa skôr individuálnych požiadaviek vedeckého pracovníka (Richardson et al., 2012).
2. Ako sa knižnice a knihovníci môžu postaviť k otázkam vedeckej publikačnej gramotnosti?
Prevláda názor, že expertom na publikovanie je samotný vedec a nie knihovník. Osoba knihovníka sa tiež dostáva pod palbu kritiky pre ich niekedy až oduševnené obhajovanie Open Access publikovania, ktoré však vyplýva z toho, že knihovníci sú tí, ktorí sa aktívne podieľajú na rozvoji Open Access-u. Open Access publikovanie sa tiež môže javiť ako „neznáme neznámo“ (to, čo nevieme, že nevieme). Na vedeckú publikačnú gramotnosť by sa malo nazerať ako na rozšírenie informačnej gramotnosti vedeckého pracovníka. Vedecká publikačná gramotnosť tiež rozširuje tradičnú úlohu knižníc pri podpore informačnej gramotnosti, pretože zahŕňa aspekt vedeckého publikovania, ako súčasť výskumného životného cyklu.
3. Kto bude zodpovedný za podporu vedeckej publikačnej gramotnosti? Štruktúra poskytovanej podpory k výskumu sa odlišuje od knižnice ku knižnici. Taktiež v zahraničí nie je presne definované, kto presne danú podporu poskytuje – od knihovníka, cez dáta manažment koordinátorov až po pracovníkov v repozitároch alebo zaoberajúcich sa autorským zákonom (Auckland, 2012, Brewerton, 2012, Hanson a Johannesson, 2013).

O otvorenom prístupe a alternatívnych publikačných modeloch vzniklo aj niekoľko štúdií, ktoré sledujú vnímanie autorov, ich názory a postoje k novým vedeckým komunikačným inováciám. Štúdie boli vykonané skoro každý rok a prvé sa datujú už od roku 1991 s výsledkom, že väčšina výskumníkov buď o otvorenom publikovaní nevedela alebo si ho mýlili (Xia, 2010). Výskumy, ktoré sa zameriavajú na autorov, ktorí v Open Access publikovali, sledujú dôvody pre výber Open Access, ich skúsenosti s publikovaním a ich postoje k rôznym modelom financovania (Coonin a Younce 2010; Nariani a Fernandez, 2012; Warlick a Vaughan, 2007; Solomon a Björk, 2012).

Taktiež sa ukázalo, že vek autora je významným faktorom k formovaniu postoja k otvorenému prístupu. U tých, nad 35 rokov, je menej pravdepodobné, že budú publikovať prostredníctvom otvoreného prístupu, avšak u tých mladších sa očakávané preukázalo znepokojenie nad otázkou vlastníctva (Harley et al., 2010).

Medzi ďalšie bariéry publikovania v Open Access patrí právny rámec, IT infraštruktúra, business modely, indexovacie služby a štandardy, akademický systém odmien a marketing. Podľa Björka (2004) sťaženie prechodu na Open Access je ovplyvnený hore uvedenými bariérami nasledovne (čím viac hviezdíčiek, tým pomalší presun na Open Access):

	Open Access časopisy	Predmetové repozitáre	Inštitucionálne repozitáre
Právny rámec	-	*	**
IT infraštruktúra	**	*	**
Business model	***	**	*
Indexovacie služby a štandardy	**	-	***
Akademický systém odmien	***	*	*
Marketing	***	**	***

Forrester (2015) vo svojej štúdií uvádza, že niektoré z týchto bariér sa za posledných 10 rokoch znížili:

- čo sa týka právneho rámca, už Björk tvrdil, že Open Access publikovanie nebrzdí. Jeho tvrdenie je aj podporené so vzrastajúcou popularitou licencií Creative Commons;
- tiež sa ukázalo, že nie je rozdiel medzi vedeckým dopadom Open Access a tradičných časopisov, avšak Open Access články bývajú častejšie citované;
- rozvoj nových indexovacích služieb (napr. DOAJ, Scopus) pomohol zvýšiť viditeľnosť a prístup k Open Access časopisom.

Národný referenčný bod pre oblasť otvoreného prístupu

Od roku 2013 je národným referenčným bodom pre oblasť otvoreného prístupu k vedeckým informáciám, ich uchovávaní a sprístupňovaniu Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR). Medzi úlohy CVTI SR patrí:

- vytvorenie pracovnej skupiny pre Open Access,
- zriadenie Kontaktnéj kancelárie pre Open Access s cieľom metodicky koordinovať a odborne a podľa možností finančne podporovať vydávanie slovenských odborných a vedeckých publikácií s otvoreným prístupom,
- vytvorenie a prevádzkovanie webovej stránky k problematike Open Access,
- zabezpečovanie vzdelávacích aktivít pre poverených pracovníkov knižníc a vedeckovýskumných pracovníkov.

Pracovná skupina pre Open Access bola vytvorená v druhej polovici roka 2016 a pozostáva z 18 členov. Okrem zástupcov z CVTI SR ju tvoria vedeckovýskumní pracovníci a knihovníci z univerzít a vedeckovýskumných pracovísk z celého Slovenska.

Kontaktná kancelária pre Open Access bola zriadená v roku 2016. S kontaktnou kanceláriou úzko súvisí aj funkcia NOAD (National Open Access Desk) za SR, ktorú CVTI SR plní od roku 2015 v súvislosti s riešením medzinárodného projektu OpenAire 2020. Medzi hlavné úlohy kontaktnéj kancelárie patrí:

- rozširovanie povedomia o problematike Open Access,
- zabezpečenie plnenia úloh vyplývajúcich z medzinárodných projektov (OpenAire 2020, SCOAP 3, ...),
- identifikácia základných problémov, ktoré je potrebné riešiť na národnej úrovni,
- koordinácia aktivít v súvislosti s Open Science,
- zriadenie a prevádzka repozitára.

Webová stránka bude oficiálne spustená začiatkom roka 2017. Jej cieľom bude poskytnúť informácie o CVTI SR ako Národnom referenčnom bode pre Open Access a kontaktnéj kancelárii Open Access, informovať o otvorenom prístupe (otvorené publikovanie, autorské práva a licencie Creative Commons, o životnom cykle výskumu, otvorených dátach, zoznam otvorených časopisov, predátorské publikovanie a zoznam repozitárov), aktualitách a podujatiach.

V rámci rekvalifikačného kurzu Knihovnícke odborné minimum, ktorý je určený pre osoby pracujúce v knižniciach a informačných centrách so vzdelaním bez knihovníckeho zamerania bude v rámci prednášok aj modul Úvod k Open Access. Jeho obsahom bude základná terminológia Open Access, Open Access infraštruktúra, Open Access politiky a programy, interoperabilita a získavanie informácií, vedecká komunikácia, otvorené výskumné dáta a práva duševného vlastníctva.

Použitá literatúra

Auckland M. (2012): *Re-Skilling for Research: An Investigation Into the Role and Skills of Subject and Liaison Librarians Required to Effectively Support the Evolving Information Needs of Researchers*. Dostupné online na: <http://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Re-skilling.pdf>

- Björk B. C. (2004): *Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change?* Dostupné online na: <http://www.informationr.net/ir/9-2/paper170.html>
- Brewerton A. (2012): *Re-skilling for research: Investigating the needs of researchers and how library staff can best support them.* IN: *New Review of Academic Librarianship*. Vol. 18, číslo 1, str. 85-103.
- Coonin B. a Younce L. M. (2010): *Publishing in Open Access Education Journals: The Authors' Perspectives.* IN: *Behavioral and social science librarian*. Vol. 29, číslo 2, str. 118-132.
- Cryer E. a Collins M. (2011): *Incorporating Open Access into Libraries.* IN: *Serials Review*. Vol. 37, číslo 2, str. 103-107.
- Forrester A. (2015): *Barriers to Open Access Publishing: Views from the Library Literature.* IN: *Publications*. Vol. 3, číslo 3, str. 190-210.
- Hanson J. a Johannesson K. (2013): *Librarians' Views of Academic Library Support for Scholarly Publishing: An Every-day Perspective.* IN: *Journal of Academic Librarianship*. Vol. 39, číslo 3, str. 232-243.
- Harley et al. (2010): *Assessing the Future Landscape of Scholarly Communication: An Exploration of Faculty Values and Needs in Seven Disciplines.* Dostupné online na: https://escholarship.org/uc/cshe_fsc
- MVSR – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (2016): *Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie na roky 2016 – 2019.* Dostupné online na: http://www.minv.sk/?ros_vsetky-spravy&sprava=akcny-plan-iniciativy-pre-otvorene-vladnutie-na-roky-2016-2019-predlozeny-do-vnutrorezortneho-pripomienkoveho-konania
- Nariani R. a Fernandez L. (2012): *Open Access Publishing: What Authors Want.* IN: *College and research libraries*. Vol. 73, číslo 2, str. 182-195
- Richardson et al. (2012): *Library research support in Queensland: A survey.* IN: *Australian Academic and Research Libraries*. Vol. 43, číslo 4, str. 258-277.
- Björk B. C. a Solomon D. (2012): *Open access versus subscription journals: a comparison of scientific impact.* Dostupné online na: <http://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/1741-7015-10-73>
- Warlick S. E. a Vaughan K. T. L. (2007): *Factors influencing publication choice: why faculty choose open Access.* Dostupné online na: <http://bio-diglib.biomedcentral.com/articles/10.1186/1742-5581-4-1>
- Zhao L. (2014): *Riding the Wave of Open Access: Providing Library Research Support for Scholarly Publishing Literacy.* IN: *Australian Academic and Research Libraries*. Vol. 45, číslo 1, str. 3-18.
- Xia J. (2010): *A longitudinal study of scholars attitudes and behaviors toward open-access journal publishing.* IN: *Journal of the association for information science and technology*. Vol. 61, číslo 3, str. 615-624.

Mgr. Silvia Horáková

silvia.horakova@cvtisr.sk

(Centrum vedecko-technických informácií SR)

Google generácia žije v online svete

1 Úvod

Google generácia je pojem, ktorý sa rozšíril zároveň so sprístupňovaním internetu a jeho služieb širokej verejnosti. Zrodila sa nová generácia mladých ľudí a nech už ich označíme akokoľvek, ich hlavnou črtou je to, že najnovšie technológie a služby, ktoré so sebou prináša dnešná doba sú súčasťou ich života prakticky od narodenia. Informačné správanie tejto skupiny ľudí je špecifické, a tak ako sa neustále vyvíja prostredie internetu a s ním spojené technológie, tak sa neustále vyvíja aj informačné správanie Google generácie.

Pojem informačné správanie Google generácie je priamo naviazaný na množstvo súvisiacich termínov. Ako úvod do problematiky si charakterizujeme vybrané základné pojmy, ktorými sú Informačné správanie, Vyhľadávanie informácií, Informačné zázemie a Informačná gramotnosť, ktorá do značnej miery ovplyvňuje práve informačné správanie mladých ľudí v elektronickom prostredí. V neposlednej rade je charakterizovaný aj pojem Google generácia a následne je predstavená metodológia výskumu informačného správania Google generácie a výsledky realizovaného predvýskumu na rovnakú tému.

Informačné správanie môžeme chápať rôzne. „V širšom zmysle ho charakterizujeme ako správanie človeka, systému či organizmu vo vzťahu k informačným zdrojom a informáciám. Tu sa informačné správanie stáva súčasťou reakcie systému, organizmu alebo človeka na podnet. V užšom zmysle slova hovoríme o informačnom správaní človeka pri vyhľadávaní informácií. Obsahuje interakciu človeka s informačnými zdrojmi a systémami ako na fyzickej úrovni, znamenajúcej styk človeka s technológiou a dokumentmi, tak aj na úrovni kognitívnej, predstavujúcej intelektuálny prístup k informačným zdrojom. Informačné správanie človeka pri vyhľadávaní a využívaní informácií je súčasťou interakcie človeka a informácií“ (Steinerová, 2005). Vo všeobecnosti teda možno povedať, že informačné správanie je interakcia človeka s informačnými zdrojmi. Informačné správanie obvykle prebieha v informačnom prostredí, v závislosti od spôsobu chápania tohto pojmu.